

KONTRIBUTI I MULLA SINAN MAXHERES NË LËVIZJEN KOMBËTARE SHQIPTARE

Njëri ndër bashkëluftëtarët më besnikë dhe autoritativë të Idriz Seferit në luftë për çlirim kombëtar ishte edhe Mulla Sinan Maxherja, njeri që për idealin kombëtar nuk e kurseu as jetën.

Vendimet e Parlamentit turk për luftimin e çetave dhe klubeve kombëtare shqiptare, e sidomos ekspedita e Xhavit Pashës, krijuan një gjendje shumë të nderë veçanërisht për popullatën e Kosovës, e cila kishte qenë një mbështetje e fuqishme në luftën e xhonturqve për marrjen e pushtetit. Patriotët kosovarë po zhvillonin një veprimtari të gjerë organizative e propagandistike në favor të çështjes kombëtare. Kështu, prej 1-6 prill 1910 në Manastir u mbajt një kongres i ri kombëtar, i cili mori një varg masash për forcimin dhe koordinimin e veprimtarisë së klubeve dhe për zhvillimin e arsimit kombëtar nëpërmjet botimeve shkollore me alfabetin latin.¹

Pranvera e vitit 1910 i gjeti shqiptarët e Kosovës, e në veçanti ata të Gjilanit dhe të viseve përreth, të organizuar në grupe të armatosura e të përgatitura për luftë vendimtare kundër pushtuesit turk. Njëri ndër personalitetet më të njohura që kontribuoi për organizimin

¹ *Historia e Popullit Shqiptar, II*, Prishtinë 1969, f. 295.

e shqiptarëve kundër pushtetit xhonturk në anën e Gjilanit e më gjerë ishte Idriz Seferi.² Në kuadër të këtyre përgatitjeve në mars të vitit 1910 në Gjilan, me iniciativën e Idriz Seferit, u organizua një tubim i parisë shqiptare të Kosovës Lindore që kishte për qëllim organizimin e kryengritjes. Në atë tubim, pos tjerësh, morën pjesë edhe Isa Boletini e Bajram Curri. Për të penguar çdo përjekje të shqiptarëve për rezistencë dhe për kryengritje të armatosur pushteti turk burgos në zyrën e kajmekamit në Gjilan Idriz Seferin, Ramë Abdyl Pozhoranin, Shabi Kajën, etj. Ndërkohë u përhap lajmi edhe për burgosjen e një grupi tjetër në të cilin ishte edhe Mulla Sinan Maxherja.³ Pas lirimit nga burgu Idrizi nuk e ndali aktivitetin patriotik, por vazhdimisht veproi për krijimin e një fronti të përgjithshëm kombëtar të të gjitha viseve shqiptare për luftë kundër xhonturqve. Kontributin më të madh për Lëvizjen Kombëtare Shqiptare Idrizi e dha në betejat midis kryengritësve shqiptarë dhe ushtrisë turke gjatë prillit dhe majit të vitit 1910 në Grykën e Kaçanikut dhe në viset përreth. Në këtë betejë Idriz Seferi gjendej në krye të rreth 4.000 shqiptarëve, shumica e të cilëve ishin nga Gjilani dhe viset e tjera të Kosovës Lindore ku shtrihej autoriteti i tij.⁴ Në luftimet e kryengritësve të udhëhequr nga Idriz Seferi më 24 prill në Grykën e Kaçanikut, për guxim e trimëri u dallua edhe Sinan

² F. Rexhepi, Gjurmime Albanologjike, seria e shkencave historike 23, 1993, Prishtinë, f. 105.

³ *Po aty*.

⁴ *Po aty*, f. 107.

Maxherja. Trimëria dhe aftësia luftarake e kryengritësve shqiptarë i kishte tronditur oficerët turq,⁵ të cilët kishin deklaruar se kishin të bënin me një armik të padukshëm dhe të pakapshëm. Duke parë rrezikun nga sulmet ushtarake turke, krerët e Lëvizjes në mars të vitit 1910 u mbledhën në Gjilan⁶ ku përcaktuan masat organizative të kryengritjes që do të organizohej së shpejti. Iniciator dhe drejtues i kësaj mbledhjeje ishte Idriz Seferi, i cili bashkëlufëtaret më besnikë i kishte Mulla Sinan Maxheren, Xheladin Gurin, Shyqyri Ahmet Gjylekaren, Ramë Toplanën, Halim Remnikun, etj. Mulla Sinani i Maxheres ishte njëri nga bashkëlufëtaret më të ngushtë të Idriz Seferit gjer më 1910, kur turqit e varën në Kaçanik. Ndonëse ishte klerik, ai qysh herët vuri kontakt me patriotët më të dalluar të kombit, duke u ushqyer e rritur me ndjenja patriotike. Ishte aq i afërt dhe i pandashëm me trimin Idriz Seferi sa që shumëkush flet për atë si për njërin nga sekretarët e tij jozyrtarë. Merita të mëdha ai ka sidomos për përhapjen e ideve patriotike në kazanë e Gjilanit.⁷

Materiale dhe burime të ndryshme arkivore e gojore lidhur me Lëvizjen Kombëtare Shqiptare të Kosovës në përgjithësi, e të Gjilanit në veçanti, janë një mbështetje e sigurt për të konstatuar se kleri shqiptar, edhe ai mysliman edhe ai katolik, nuk qenë kundër Lëvizjes. Një konstatim i këtillë vlen kryesisht për periudhën e

⁵ *Historia e Popullit Shqiptar II*, Prishtinë 1969, f. 196.

⁶ *Po aty*, f. 295.

⁷ Sadullah Brestovci, Rilindja, Prishtinë, 25.01.1970, f. 13.

fundit të shek.XIX dhe të fillimit të shek.XX në kohën e kryengritjeve e aksioneve të ndryshme të armatosura. Nga radhët e të dy konfesioneve pati të atillë që e kuptuan drejt Lëvizjen Kombëtare Shqiptare dhe rolin e saj çlirimtar, e simpatizuan atë dhe e ndihmuan, madje edhe duke marrë pjesë aktive në të. Në kazanë e Gjilanit një numër klerikësh aktivitetin e tyre e shprehën sidomos në vitet 1908-1910 dhe e vazhduan edhe më 1912 e më vonë. Ndër ta do përmendur Mulla Sinanin e Maxheres, Mulla Idrizin e Caravajkës, priftin Mikel Tarabulluzin e Prizrenit, etj.⁸

Duke u mbështetur kryesisht në dokumentet, shtypin dhe burimet e tjera bullgare të asaj kohe që bëjnë fjalë për personalitetet e shquara të Lëvizjes, si për Idriz Seferin, Ali Efendiun, Mulla Sinan Maxheren, etj. me qëllim ndriçimi të krimeve dhe masakrave të armiqve të popullatës shqiptare në këtë anë, jemi ndalë kryesisht në ndriçimin e personalitetit të bashkëluftëtarit të Idriz Seferit, Mulla Sinan Maxheres. Kemi shfrytëzuar edhe shënime të ndryshme për disa luftëtarë të trevës së Preshevës që nga Lidhja Shqiptare e Prizrenit e këndej, siç janë Maksut Efendiu, Durmish Presheva, etj.⁹

Pas shuarjes së kryengritjeve të Kaçanikut, Komo-gllavës, Smirës, Kabashit, Stagovës e Lubishtës, Perandoria Osmane organizon ekspedita ndëshkimore kundër viseve kryengritëse, duke vrarë, burgosur, djegur e plaçkitur pa mëshirë. U vranë e u burgosën shumë luftëtarë

⁸ Sadullah Brestovci, Rilindja, Prishtinë, 21.06.1971.

⁹ *Po aty*.

të Idriz Seferit, midis të cilëve edhe Mulla Sinani i Maxheres, i ati i Ymer Preshevës, si dhe shumë të tjerë nga Anamorava.¹⁰

Mulla Sinan Maxherja u lind në fshatin Maxhere të Karadakut të Preshevës në vitin 1865 nga e ëma Ajetja dhe i ati Bilalli. Rrjedh nga një familje me tradita patriotike. Si fëmijë ishte i shkathtë e inteligjent. U kalit nga babai që i tregonte për luftërat dhe rezistencën e popullit shqiptar për pavarësi gjatë Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, si dhe nga bisedat që zhvilloheshin në odat e Karadakut. Në kohën e Lidhjes së Prizrenit Sinani ishte 13-vjeçar, prandaj mund ta kuptonte mirë Lëvizjen Kombëtare Shqiptare për Pavarësi. Këndimi në odat e Karadakut dhe zëri i tij i bukur i përcjellë me kavall për luftërat e Lidhjes së Prizrenit dhe për heroizmin e popullit shqiptar e bënë atë edhe më të njohur e të dashur te popullata. Mulla Sinanit iu ngulit në kokë dhe në shpirt rezistenca e malësorëve gjatë Besës së Madhe, duke iu ngjallë po ashtu edhe urrejtja ndaj sundimit turk dhe dëshira për pavarësi e çlirim kombëtar. Në odat e burrave përcillte me kujdes kanunin e maleve, tregimet burrave për besën shqiptare, për zhdukjen e hakmarrjes. Mësimet e para i mori te Hoxha i fshatit, ndërsa medresenë e mesme e mbaroi në Shkup. Kishte regjistruar fakultetin e drejtësisë në Stamboll. Si ushtar i Perandorisë Osmane, Sinani mori pjesë në luftë kundër ushtrisë greke me ç'rast edhe u plagos. Pas kthyerjes nga shërbimi ushtarak filloi të

¹⁰ Dr. Ramiz Abdyli, "Veprimi", nr. 1, Preshevë, dhjetor 1992.

punonjë si hoxhë, së pari në fshatin Caravajkë e mandej në Pogragjë dhe në Dobërçan. Pos lëndëve fetare nxënësve u shpjegonte edhe mësimet nga historia, gjeografia dhe gjuha shqipe. Edhe sot ruhen thëniet e tij:

*Folni shqip si në Shipni,
se na kanë bae turq të zi,
me na ndie ai Frashnjoti,
nuk beson që kemi gjak Kastrioti
jemi popull fukara,
por me besë s'ka shaka¹¹*

Sipas shënimeve, Sinani ishte orator i talentuar dhe njohës i mirë i Rilindjes Kombëtare Shqiptare. Sidomos njihte mirë shkrimet e vëllezërve Frashëri që tek ai ndikuan në forcimin e ndjenjave për pavarësi, për arsimim dhe kulturë kombëtare. Udhëtonte në kalë dhe gjithnjë ishte i armatosur. Zhvillonte propagandë kundër pushtetit turk, duke u përpjekur të zgjonte ndjenjat kombëtare tek masat e gjera për të organizuar kryengritje të armatosur çlirimtare. Pushteti turk filloi ta ndjekë, prandaj që i detyruar të strehohet te daja i tij Qerim Llofca në fshatin Llofcë. Pasi zaptijet turq mësuuan për vendstrehimin e tij, një ditë e rrethuan dhe kërkuan dorëzimin e tij në besë. I ndihmuar nga banorët vendës, ai bëri rezistencën e parë të armatosur kundër

¹¹ Sipas kujtimeve të marra më 1980 nga Sejdi Selimi, i lindur më 1910 në Ilincë dhe që jeton në Kumanovë.

zaptijeve. Duke çarë rrethimin dhe duke plagosur dy zaptije, doli në mal për të vazhduar rezistencën e mëtejshme. Konfliktin e dytë të armatosur Sinani e pati me çetnikët serbë në Kodër të Bujashkave. Me atë rast bashkëluftëtarë pati Sali Rexhën, Sallah Maxheren, Demir Ilincën, Myftar Stanecin, Xhelë Gurin, Bislim Ilincën, Kurtë Tërnavën, etj.

Me autoritetin që gëzonte në popull Sinani luajti një rol të rëndësishëm edhe në pajtimin e gjaqeve dhe në zhdukjen e hakmarrjes. Ishte kundër fanatizmit fetar shkombëtarizues dhe krahu i djathtë i Idriz Seferit. Mori pjesë në luftën e prillit 1910 në Grykën e Kaçanikut. Bashkëluftëtarët më të dalluar të tij ishin Beqir Selimi, Sallah Maxherja, Sali Rexhë Maxherja, Islam Bilalli, Rrahman Haziri, Rexhep Ilinca, Myftar Murat Hajdari nga Staneci, Demir Ilinca, Myrtez Bilalli dhe një trim nga Pogragja emrin e të cilit nuk kemi arritur ta mësojmë. Ndër këta në Luftën e Kaçanikut ishte plagosur rëndë Myftar Murat Hajdari, i cili një kohë qëndroi në mal ku shërohej nga shokët, por më pas u arrestua nga turqit të cilët e dërguan për ta vuajtur dënimin në burgun e Vushtrisë.¹² Mulla Sinani, intelektual largpamës me horizont të gjerë diturie, ishte edhe sekretar i kryetrimtimit legjendar të Karadakut, Idriz Seferit. Për trimëri u dallua edhe në Luftën e Kaçanikut më 1910 kundër ushtrisë osmane.¹³ Populli i thuri atij

¹² Sipas kujtimeve të marra në vitin 1980.

¹³ M. Mehmeti, Bujku, Prishtinë, 19.12.1996, f. 8.

*Sinan Hoxha në luftë po thrret,
sot me lindë ja me vdekë,
Sinan aga i hyp atkisë
i kthen shpindën kësaj Turqisë.*

*Ky Kostrani veç po dridhet
hoxhë Sinani nuk po lidhet,
Sinan hoxha len Kuranin,
ka marrë pushkën dhe xhamadanin.¹⁴*

Pas shuarjes së kryengritjes pushteti turk organizoi ekspeditat ndëshkuese kundër kryengritësve shqiptarë. Sinani u burgos në Kaçanik. Gjatë qendrimit në burg e viziton i vëllai Islami, të cilit i thotë "Unë jam i dënuar me vdekje. Nuk pendohem për atë që kam bërë. Pas vdekjes sime të tjerët do ta vazhdojnë këtë rrugë. Kur të vini së dyti herë sillmani revolen në bukë, që të mos shkoj gjak falë". Mirëpo, herën e dytë Sinanin nuk e lejuan të takohej as me anëtarët e familjes, as me vëllanë Islamin. Pas shqiptimit të dënimit me vdekje, gjykata ushtarake turke ia lejoi që vetë të qepë qefinin e vdekjes dhe në xhaminë e Kaçanikut të falë dy reqate namaz para se të ekzekutohej. Së bashku me Sinanin u dënua me 6 vjet burg edhe Beqir Ilinca, por ai pas një

¹⁴ Sipas kujtimeve të Iljaz Maxheres plak 100-vjeçar që jeton në Gjilan. Shënimet janë marrë në janar 1984.

viti u lirua nga burgu i Prishtinës.¹⁵ Mulla Sinani u var në Kaçanik më 7 korrik 1910 dhe u varros në varrezat e vjetra të atij qyteti. Pas 4 muaj të vdekjes së Sinanit gruas së tij i lindi djalë, të cilin e pagëzuan me emrin e të atit.

Për të çarmatosur kryengritësit ushtria turke për disa ditë qëndroi në tenda në Livadhin e Shehut. Filluan plaçkitjet, djegiet e shtëpive, burgosjet, keqtrajtimet e familjeve të kryengritësve. Të arrestuarit i lyenin me mjaltë dhe i lenin tërë ditën në diell për t'i sulmuar insektet.¹⁶

¹⁵ Sipas kujtimeve të Fatushe Ademit, plakë 95-vjeçare, Preshevë.

¹⁶ Haxhi Isa Sinani, Preshevë.